

Література

1. Муратова Н. Г. Процессуальные акты органов предварительного расследования: вопросы теории и практики. — Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1989.
2. Дюрягин И. Я. Право и управление. — М., 1981.
3. Дубицкий А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы. — К.: Наук. думка, 1984.
4. Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 3.
5. Черечукіна Л. Заходи процесуального примусу — арешт і тримання під вартою, які застосовуються за судовим рішенням // Право України. — 1998. — № 5.
6. Чорпобук В. І. Процесуальна форма подання слідчого про прийняття рішень в порядку судового контролю // Актуальні проблеми політики: 36. наук. пр. — О., 2004. — Вип. 22.
7. Тищенко О. І. Проблеми обрання та оскарження запобіжного заходу у вигляді взяття під варту в досудовому провадженні у кримінальній справі: Дис... канд. юрид. наук. — Х., 2007.
8. Маляренко В. Т. Обов'язковість рішень суду як одна з основних конституційних засад судочинства // Вісник Верховного Суду України. — 1999. — № 3.

УДК 343.133:343.224.1

С. М. Зеленський

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПОРУШЕННЯ СПРАВ ПРО СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ ДІЯННЯ ОСІБ,
ЩО НЕ ДОСЯГЛИ ВІКУ, З ЯКОГО МОЖЛИВА КРИМІНАЛЬНА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ**

Дослідженню питань теорії і практики порушення кримінальної справи присвятили чимало праць відомі вчені В. С. Зеленецький, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'янчиков, О. Р. Михайленко, Д. П. Письменний та ін.

Але стосовно проблем, пов'язаних із реєстрацією, розглядом, перевіркою заяв і повідомлень про суспільно небезпечні діяння дітей, що не досягли віку, з якого можлива кримінальна відповідальність (14, 16 років), то їх висвітленню не приділено належної уваги. Складність означених проблем зумовлена тим, що правові положення не враховують специфіку осіб даної вікової категорії і вчинених ними правопорушень. Вважаємо необхідним їх дослідження на основі загальних концептуальних наукових, законодавчих (законопроектних) положень і практики їх вирішення.

Орган досудового слідства або дізнання, прокурор або суд у зв'язку з тим, що цьому органу стало відомо про вчинений або підготовлюваний злочин, встановлює існування умов, які необхідні для провадження у кримінальній справі і приймає рішення розпочати це провадження або відмовити в такому.

Стадія порушення кримінальної справи — самостійна, початкова стадія кримінального процесу. Виходячи з п. 5 ст. 6 КПК України, якщо у заяві або повідомленні про злочин або під час їх перевірки буде встановлено, що діяння, яке підпадає під ознаки злочину, вчинила особа, що не досягла віку, з якого

можлива кримінальна відповідальність, справа теж підлягає порушенню [1, 22]. А. В. Іщенко, І. П. Красюк, В. В. Матвієнко підкреслюють складність і специфічність діяльності розслідування злочинів, яка завжди спирається на норми кримінального права. З огляду на це, як діяльність вона починається тоді, коли порушуються норми кримінального права [2, 5].

Розрізняють порушення кримінальної справи стосовно особи і за фактом вчиненого злочину [3, 222].

У більшості випадків вирішується питання про порушення кримінальної справи за фактом вчинення злочину або суспільно небезпечного діяння, оскільки, як правило, на момент прийняття рішення невідома особа, яка його вчинила. До того ж на відміну від професійних злочинців, які шукають всілякі способи змінення чи знищення слідів злочину, неповнолітні не відрізняються хитромудрістю способів їх здійснення і приховання.

Якщо на момент порушення кримінальної справи відомі обставини, які вказують на особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у віці від 11 років до досягнення нею віку кримінальної відповідальності, то кримінальна справа не може бути порушена стосовно цієї особи. Частина 2 ст. 98 КПК України передбачає можливість порушення кримінальної справи тільки стосовно особи, яка вчинила злочин, тому не можна вести мову про особливості порушення кримінальної справи про суспільно небезпечне діяння стосовно особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності. Отже, можна вести мову про деякі особливості порушення справи про суспільно небезпечне діяння особи, що не досягла віку, з якого можлива кримінальна відповідальність.

Кримінальний процес може початись тільки за наявності інформації про вчинений чи підготовлюваний злочин. Міститься така інформація тільки в складі і структурі відповідного джерела. Аналізу та характеристиці таких джерел інформації в навчальній та методичній літературі присвячена велика кількість найрізноманітніших праць. Характерним для них є те, відзначає В. С. Зеленецький, що зазвичай при дослідженні джерел інформації про злочини вся проблема і предмет наукових розробок зводяться до розгляду приводів до порушення кримінальної справи. Аналізувати лише приводи до порушення кримінальної справи — значить надавати перевагу одній і до того ж незначній кількості джерел, при цьому ігнорувати інші, які становлять більшість джерел інформації про злочини, які, до речі, кожного дня надходять у відповідні правоохоронні органи, спонукаючи їх до адекватних процесуальних дій [4, 47].

Діяльність у стадії порушення кримінальної справи є процесуальною і складається з трьох етапів: 1) прийом і реєстрація заяви чи повідомлення про вчинене або підготовлюване суспільно небезпечне діяння особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності; 2) їх розгляд; 3) прийняття рішення про порушення кримінальної справи, відмова в порушенні кримінальної справи або направлення заяви чи повідомлення за належністю.

Сутність першого етапу стадії порушення кримінальної справи полягає у вчиненні компетентними посадовими особами сукупності дій, пов'язаних із прийняттям інформації про вчинений злочин або той, що готується.

Підставою для прийому заяв і повідомлень про злочини служить Конституція України (ст. 40), чинний Закон України «Про звернення громадян», кримінально-процесуальний закон. В органах внутрішніх справ, до яких надходить більшість заяв і повідомлень про вчинення злочинів, діє Інструкція про порядок прийому, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються, затверджена наказом міністра внутрішніх справ України від 14 квітня 2004 р. № 400, і правила прийому, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються.

Дитина може з'явитись із заявою про вчинення нею суспільно небезпечного діяння. Такі випадки законом не передбачені як приводи до порушення кримінальної справи. Не можна розглядати їх і як явку з повинною, оскільки це повідомлення заявником про вчинений або підготовлюваний ним злочин до порушення проти нього кримінальної справи. Також законодавець надає право зробити таке повідомлення заявником, якщо кримінальну справу порушено за наявності ознак злочину до винесення постанови про притягнення його як обвинуваченого (ч. 1 ст. 96 КПК України).

Серед прав заявників, що додаються до Інструкції, не міститься вказівки на вік заявника. А оскільки, відповідно до ст. 383 КК України, відповідальність за явно неправдиве повідомлення про вчинення злочину несуть особи, які досягли шістнадцятирічного віку, то діти одержують право самостійно звертатися з заявою тільки з моменту досягнення цього віку. Тому особи, які приймають заяви, вимагають підтвердження інформації осіб, які не досягли віку 16 років, законними представниками або вона повинна бути викладена в заяві самого законного представника.

На наш погляд, відмова правоохоронних органів у прийомі заяв про вчинення суспільно небезпечного діяння або таке, що готується, на підставі недосягнення певного віку особами, які їх подають, слід вважати незаконною. Заявниками можуть бути будь-які особи, незалежно від того, чи є вони громадянами України, іноземцями, особами без громадянства. Не має значення також і вік. Таку заяву можуть зробити як дорослі, так і неповнолітні і малолітні [4, 54].

Обов'язковою вважаємо реєстрацію і негайне реагування органів внутрішніх справ на будь-яку інформацію, що надійшла і свідчить про вчинене суспільно небезпечне діяння або таке, що готується.

В. С. Зеленецький вважає недопустимим розглядати як привід до порушення кримінальної справи факти безпосереднього затримання громадян у зв'язку з вчиненням злочину [4, 52], аналізуючи п. 2 ч. 1 ст. 94 КПК України, коли йдеться про фізичне затримання, що має характер захоплення, піймання [5, 262].

Іншими науковцями повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину (п. 2 ч. 1 ст. 94 КПК України), розглядаються як приводи до порушення кримінальної справи, аналогічні зазначеним у п. 1 ч. 1 ст. 94 КПК України. Відрізняються вони від інших лише змістом дій зазначених суб'єктів по затриманню підозрюваної особи, які передували повідомленню [6, 42]. М. М. Ми-

хеєнко лише зауважує, що таке затримання не можна ототожнювати з затриманням, передбаченим ст. ст. 106, 115 КПК України [7, 142]. Моментом початку кримінально-процесуальної діяльності у справах про злочини у цьому випадку є надходження такого повідомлення від названих у законі осіб.

При встановленні даних затриманої особи, з'ясування не досягнення нею віку кримінальної відповідальності, порушувати кримінальну справу на підставі такого повідомлення протизаконно. Найбільш суспільно небезпечні діяння осіб, які не досягли на момент його вчинення віку кримінальної відповідальності, за кримінальним законом злочином не вважаються.

Інформація, яка міститься в пресі або передана по телебаченню чи радіомовленню про суспільно небезпечні діяння осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, не направляється до правоохоронних органів, а публічно оголошується, внаслідок чого і стає їх надбанням. Вона повинна бути прийнята або ж направлена для реєстрації саме до органів внутрішніх справ, оскільки саме тут зосереджено слідчий апарат, якому підслідна ця категорія кримінальних справ.

Безпосереднє виявлення органами дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину, як привід до порушення кримінальної справи, не містить вказівки на їх кількість. Тож інформація про вчинення суспільно небезпечного діяння особою, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, може бути приводом до початку кримінально-процесуальної діяльності за умов внесення відповідних змін до КПК України і відомчих нормативних документів. Потрібно зважати на те, що діяння цих осіб лише підпадають під ознаки злочинів, передбачених Особливою частиною КК України.

Другий етап кримінально-процесуальної діяльності в стадії порушення кримінальної справи — безпосередній розгляд заяви, повідомлення або іншої інформації, що надійшла, про злочин (суспільно небезпечне діяння) — є ще більш важливим у порівнянні з першим, оскільки саме на цьому етапі проводиться ряд процесуальних дій, що впливають і забезпечують прийняття законного, підсумкового рішення — порушення кримінальної справи або відмова в цьому.

Процесуальне провадження на цьому етапі обмежене метою і засобами, передбаченими КПК, проте, не повною мірою відповідає на всі запитання, що постають на практиці.

Метою цього провадження є встановлення факту вчинення суспільно небезпечного діяння, всіх підстав для порушення кримінальної справи або підстав для відмови в порушенні кримінальної справи. Засобами в стадії порушення кримінальної справи передбачено огляд місця події, одержання пояснень і вилучення документів. Новелами в кримінально-процесуальному праві є застосування ст. 187 КПК, яка регламентує накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку.

Основною проблемою цього етапу вважаємо отримання пояснень у особи, яка вважається такою, що вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності. Пояснення, отримані в стадії порушення кримінальної справи, кримінально-процесуальний закон не відносить до числа доказів

у кримінальній справі. І все ж учені дотримуються думки, що пояснення можна розглядати як джерела доказів у кримінальній справі. Пропонується надати поясненням статус, рівнозначний статусу протоколу допиту [8, 12–13].

Ця точка зору заслуговує на увагу. В багатьох випадках основним джерелом інформації, отриманої по «гарячих слідах», у тому числі й від осіб, що не належать до суб'єктів кримінальної відповідальності через недосягнення певного віку, є пояснення. Причому при провадженні у справах таких осіб, як правило, це джерело залишається єдиним.

Обов'язковою умовою для ухвалення рішення порушення справи про суспільно небезпечне діяння особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, є встановлення можливої участі у вчиненні суспільно небезпечного діяння дорослих осіб. Учені-процесуалісти справедливо вказували, що оскільки вже при перевірці заяв і повідомлень про суспільно небезпечні діяння дітей кримінально-процесуальний закон зобов'язує слідчих, орган дізнання, прокурора і суд з'ясувати наявність дорослих підбурювачів й інших співучасників (п. 6 ч. 1 ст. 433 КПК), то в порушенні кримінальної справи може бути відмовлено тільки за наявності безперечних даних про те, що суспільно небезпечне діяння підліток вчинив без допомоги і втручання інших осіб, які можуть нести кримінальну відповідальність.

Є. Д. Лук'янчиков звертає увагу на те, що підґрунтям для прийняття рішень у процесі розслідування є найрізноманітніша інформація. На початку розслідування така інформація, як правило, недостатньо повна і точна, щоб з'ясувати усі обставини події злочину. Зібрана на визначеному етапі інформація про подію злочину є інформаційною базою для прийняття рішення [9, 48].

В. І. Галаган констатує, що діяльність слідчого до порушення кримінальної справи спрямована на збирання доказів, які б указували на наявність будь-якого складу злочину, передбаченого частиною другою ст. 112 КПК України [10, 61].

На це орієнтує ч. 2 ст. 94 КПК України. Тому необхідним є узгодження положень п. 5 ч. 1 ст. 6 і ч. 2 ст. 94 КПК України щодо порушення справи про суспільно небезпечне діяння особи, вчинене у віці від 11 років до досягнення віку кримінальної відповідальності.

Таким чином, можна зробити висновок, що в кримінально-процесуальному законі має бути детально регламентований порядок прийому заяв і повідомлень про суспільно небезпечні діяння осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, з обов'язковим і негайним на них реагуванням. Також до КПК України повинні бути включені норми, що передбачають захист інтересів дитини іншими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності. Права неповнолітнього (також і у випадку відмови від свого права законними представниками) повинні захищати інші суб'єкти кримінального процесу (адвокати, прокурор, родичі, й ін.), що узгодиться зі ст. ст. 19 і 20 Конвенції про права дитини [11].

Література

1. Омеляненко Г. М. Провадження у справах про злочини неповнолітніх як диференціація кримінально-процесуальної форми: Публ. посіб. — К.: Атіка, 2002. — 128 с.

2. Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. — К.: Нац. акад. внутр. справ України, — 2002. — 212 с.
3. Кримінальний процес України: Підручник / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. — К.: Юріш-ком Інтер, 2004. — 688 с.
4. Зелєдцький В. С. Возбуждення уголовного дела. — Х.: Крим АРТ, 1998. — 340 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України: Наук.-практ. комент. / За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. — К.: ФОРУМ, 2003. — 940 с.
6. Дізнання в міліції та митних органах: Навч. посіб. / Є. І. Макаренко, В. М. Тертишник, Л. М. Лобойко та ін. — Д.: Ліра ЛТД, 2003. — 452 с.
7. Уголовно-процесуальный кодекс Украинской ССР: Науч.-практ. комент. / В. Г. Белоусенко, Ю. М. Грошевой, А. Я. Дубинский и др.; Отв. ред. П. Г. Цуцуренко. — К.: Политиздат Украины, 1984. — 595 с.
8. Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Укр. акад. внутр. справ. — К., 1996. — 36 с.
9. Лук'яничков С. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. — К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. — 360 с.
10. Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України: Монографія. — К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. — 300 с.
11. Конвенція ООН про права дитини. — К.: ТМ ПрінтІксПрес, PrintXPress™, 1999. — 32 с.

УДК 343.141/143(477)

Н. В. Неледва, О. В. Берназ

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ

Криміногенна ситуація в Україні за останні роки зазнала суттєвих змін. Негативні явища в економіці (низький життєвий рівень людей, інфляція тощо), політична нестабільність призводять до збільшення частини населення, яка перебуває за межею бідності. Набуває загрозливих масштабів організована злочинність, поширюються такі види злочинів, як торгівля людьми, наркотиками, зброєю; загрозливих форм набуває злочинність у сфері економіки. Зростає професіоналізм протидії правоохоронним органам з боку злочинців, у тому числі шляхом залякування, погроз, а інколи і знищення потерпілих та свідків.

З іншого боку, серед опитаних громадян 85% не довіряють правоохоронним органам и суддям [1, 171]. Все це потребує адекватного реагування з боку держави, внесення відповідних змін у чинне законодавство стосовно правоохоронної діяльності, є нагальна потреба в оптимізації сучасних засобів формування доказів. Необхідні нові підходи при роботі з потерпілими, свідками. Серед шляхів, які реально можуть змінити таке становище на краще, — це втілення в практику правоохоронних та судових органів новітніх технічних засобів та методик. Безумовно, що в першу чергу повинні розроблятися та втілюватися в життя дійові заходи, які можуть гарантувати реальну безпеку особам, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Судово-правова реформа, яка проводиться в Україні, спрямована не лише на